

ANMELDELSER

J. A. Walter: Sent away: a study of young offenders in care.

Saxon House, Teakfield Ltd., 1978, \$ 15.75.

Diskussionen om, hvad man stiller op med unge lovovertrædere, foregår i lande med vidt forskellig organisation af beslutningsprocessen på området. Det gælder f. eks. U.S.A. (ungdomsdomstole), Skandinavien (en kombination af det almindelige strafferetlige system og en socialretlig procedure) og Skotland (såkaldte »non-judicial children's hearings«). Hovedformålet med sidstnævnte system, der blev indført med the Social Work (Scotland) Act 1968, er helt at fjerne unge kriminelle fra retssystemet og i stedet behandle dem i sammenhæng med den øvrige sociale forso. (Jfr. f. eks. Allison Morris: Children's Hearings in Scotland, Criminal Law Review 1972. 693 f.).

De frihedsberøvende, ikke-strafferetlige foranstaltninger, som de unge kan »idømmes« via disse indbyrdes forskellige procedurer, synes imidlertid at have nogle grundlæggende strukturer — og dermed problemer — fælles.

For Skotlands vedkommende har J. A. Walter i tre år studeret en såkaldt »List D School«, Dalmore, der synes at svare meget godt til et dansk ungdomshjem. Den officielle filosofi bag denne skole er, at unge lovovertrædere ikke skal betragtes som forbrydere, der skal straffes eller afskrækkes, men som børn med sociale og psykologiske problemer, der behøver behandling. Undersøgelsens formål er at finde ud af, hvordan denne filosofi passer ind i de anbragte drenges egen opfattelse af deres situation og virkeligheden i øvrigt.

J. A. Walter opstiller tre antagelser som grundlag for undersøgelsen:

- 1) I alle situationer, men især i konfliktsituationer, må alle parter adfærd og forestillinger være lige vigtige at undersøge. Kriminologer, der vil forklare ungdomskriminelles adfærd, må også undersøge de myndigheder, der beskæftiger sig med de unge.
- 2) Samfundet er menneskeskabt. Sociale kategorier eksisterer ikke uafhængigt, men er skabt med bestemte formål. Kriminalitet er altså ikke noget, der karakteriserer bestemte individer, men en proces, der stempler visse mennesker og visse handlinger som kriminelle.
- 3) Hvis man vil forstå kriminalitet og dens behandling, kan man ikke automatisk gå ud fra, at myndigheder (og forskere) handler formålstjenligt og rationelt, mens de kriminelle er socialt og psykologisk determinerede.

Bogen beskriver i de første tre kapitler de forskellige gruppers overensstemmelse eller uoverensstemmelse i opfattelsen af Dalmores formål. Det viser sig, at det overordnede personale og de, der har direkte indflydelse på behandlingens udformning, er enige i den officielle filosofi: En dreng, som kommer i vanskeligheder, trænger ikke til straf eller disciplinering. Hans vanskeligheder har rod i problemer i hans omgivelser, primært i familien. Hans kriminalitet er kun et symptom. Han skal lære at klare disse bagvedliggende problemer. »Individuel behandling« er nøgleordet i den officielle filosofi bag Dalmore. Men jo længere ned i personalehierarkiet, Walter kommer, jo mindre entydig er tilslutningen til denne filosofi.

Drengene selv ser situationen helt anderledes. Mens behandlingspersonalet altså er optaget af de personlige problemer, som har været årsag til drengenes kriminalitet, er drengene uinteresserede i at grave ned i deres fortid. De er mere optagede

af, hvordan de kommer *ud* af vanskelighederne, end hvordan de kom *ind* i dem. For dem består vanskelighederne i, at de befinder sig på Dalmore *her* og *nu*. Problemet er, hvordan de kommer *ud*.

De følgende kapitler handler om, hvordan personalet når frem til at definere drengenes bagvedliggende problemer, ofte — som det viser sig — på et meget ufuldstændigt informationsniveau, og ofte uden at drengene på noget tidspunkt selv har udtalt sig om dem. En drengs »dårlige opførsel« (f. eks. skulken) bliver da ofte grundlag for en definition af hans »problemer«, mens familien som problemskabende forsvinder i praksis. Filosofien om behandling og løsning af individuelle problemer svæver i disse tilfælde frit i luften og får heller ikke afgørende indflydelse på beslutningen om, hvornår drengen kan forlade Dalmore. Det, der får indflydelse, er derimod drengenes opførsel under opholdet, opholdstidens længde, og den skolepligtige alders ophør. Walter påviser, at selv i de tilfælde, hvor en drengs dårlige hjemlige forhold har været stærkt fremhævet som grundlag for hans anbringelse på Dalmore, og disse ikke er blevet bedre i den forløbne tid, underbetones de i den rapport, der ligger til grund for hans hjemsendelse. For drengene selv er det væsentligste problem i denne forbindelse den usikkerhed om »losladelsestidspunktet«, som den tidsbestemte anbringelsesmåde frembyder. De betragter god opførsel som vejen til frihed, men havner her i et dilemma, idet god opførsel af de andre drenge kan opfattes som fedteri for personalet. Opfattelsen af god opførsel som afgørende forstærkes derved, at orlov under opholdet gives rent rutinemæssigt og kun nægtes, hvis der er en ganske særlig grund til det, f. eks. dårlig opførsel (kriminalitet) under sidste orlov. Nægtelse af orlov opfattes da uundgåeligt som straf, og straf fremstår som hovedårsag til nægtet orlov. Dette smitter igen af på opfattelsen af hele opholdet som »correction« i stedet for »treatment«.

I et konkluderende kapitel påviser Walter, hvorledes optagethed af god opførsel får drengene til efterhånden at lære personalets sprogbrug, der igen er afledt af den officielle behandlingsfilosofi. Ordene »hjælp«, »behandling« og »problem« er ikke del af drengenes ordforråd, når de ankommer. Men både personale og drenge synes at anvende ordene i en abstrakt, uspecificeret betydning. En af grundene til, at personalet kan opretholde den officielle filosofi (at Dalmore generelt formulerer og løser drengenes problemer), er ifølge Walter netop drengenes overtagelse af det officielle sprog. Når de begynder at bruge dets ord og begreber, understøtter det personalets tro på, at de også begynder at se Dalmore som en terapeutisk snarere end som en straffende eller opdragende institution. Dette forstærker så igen personalets tro på »behandling«.

I nogle konkluderende bemærkninger slår Walter fast, at det er utilstrækkeligt, som kriminologer oftest gør — at bruge en familiepatologisk forklaringsmodel for ungdomskriminalitet. Man må betragte drengene som bevidste og rationelt handlende individer, og såvel kriminelle som »normale« handlinger bør betragtes som forsøg på at løse deres individuelle »problemer«.

Rapporten fra Dalmore er læseværdig og tankevækkende. Den får én til at overveje, om den diskussion, der pågår vedrørende straf/behandling som grundlag for rent pønale foranstaltninger (den såkaldte ny-klassicisme) også er relevant, når det drejer sig om socialretlige (frihedsberøvende) foranstaltninger.

Rapport om forholdene ved Reitgjerdet sykehus

Avgitt 31. august 1980.

Omkring 1920 omdannedes den tidligere plejeanstalt for spedalske i Reitgjerdet til asyl for særlig vanskelige og farlige sindssyge. I 1961 overførtes det tidligere kriminalasyls funksjoner til Reitgjerdet. Institutionen fik 260 sengepladser. Delvis i nybygninger med op til 55 patienter på en afdeling anbragt i store overskuelige sale adskilt med glasvægge fra hinanden og ud til korridoren. Patienterne levede såvel med hensyn til behandling som med hensyn til privatliv under kummerlige vilkår. Der var to læger, ingen psykolog, ingen socialrådgiver, ingen ergoterapeut. Den første sygeplejeuddannede blev ansat i 1968. Man benyttede luftegårde med minimale aktivitetsmuligheder. Etc., etc. Dette må ses i sammenhæng med, at den gennemsnitlige liggetid for patienter (i 1978) var 16 år. Efter tiltræden af en ny overlæge i 1969 kom der en gradvis fremgang på alle områder. Efter lang tids pres fra overlægen fik man endelig i 1978 besøg fra Helsedirektoratet, der afgav en stærkt kritisk rapport. På samme tid arrangerede en læge en rømningsaktion for en patient for på den måde at gøre offentligheden opmærksom på de umenneskelige forhold, han mente, patienterne levede under. En ny overlæge gennemførte en række reformer, men måtte søge bort, blandt andet fordi der kom samarbejdsproblemer med personalet. En kraftig offentlig debat, som ganske vist delvis skød over målet, resulterede i nedsættelse af en granskningskommission bestående af høysterettsdommer Knut Blom, professor Anders Bratholm og høysterettsadvokat Johan Hjort. Efter 6 måneders arbejde afgaves denne rapport, som nu har resulteret i en principbeslutning om nedlæggelse af institutionen.

Rapporten har for så vidt opfyldt sin funktion, men den har ikke af den grund mistet sin interesse. Den er på mange måder et lærestykke. Kommissionen finder, at den største udfordring ligger i bevidstheden om, at forholdene på Reitgjerdet kunne være så dårlige i så lang en årrække til trods for, at de var kendt såvel blandt psykiatere og politikere som i den almindelige opinion. Svage grupper prioriteres lavt. Til trods for deres særlig store behov, får de særlig lidt. En optimist vil kunne se en voldsom udvikling i synet på, hvad det er tilladeligt at gøre over for andre mennesker, det være sig kriminelle eller psykisk afvigende. Det er dog noget tvivlsomt, om denne optimistiske opfattelse kan bære ret langt. Institutionen påvirkes af den almindelige samfundsudvikling, men med en enorm træghed så afstanden bliver større. Velmenende personale reformerer i en periode og gror så fast i rutiner og kontorarbejde. Patienter defineres ind i en rolle, som giver grundlag for generelle indgreb. En del af patienterne er farlige, altså påbegyndtes næsten alle indlæggelser med, at patienten en tid blev spændt fast med fodremme og eventuelt bælte. Personalet får et særligt faretillæg og opfatter (derfor?) patienterne som farlige. Dette medfører en generel overbetoning af sikkerhedshensyn.

Samtidig blev mange indgreb legitimeret under henvisning til behandlingshensyn. Ikke mindst interessant er det, at selv stærkt kritiske læger, som i perioder gjorde civilarbejde på sygehuset, aldrig reagerede på den ovennævnte brug af remme over for nyanbragte eller på den åbenbart ulovlige brevcensur, som den censurerende læge begrundede således: »Å se gjennom posten var nesten et ledd i behandlingen, — en indikator på bedring eller forverring...«. Det er den samme brydning, som medførte, at Helsedirektoratet efter en meget stærk reaktion hos landets

psykiatriske overlæger måtte opgive at gennemføre en registrering af brugen af farmakologiske midler som tvangsmidler.

Retlige garantier indførtes først efter meget langvarigt forberedelsesarbejde og vel nok med megen hensyntagen til institutionens eventuelle behov. De skriftlige regler om brug af tvangsmidler blev (utilsigtet?) ophævet i 1961. I 1965 kritiserede formanden for kontrolkommissionen meget stærkt, at der ikke var sådanne. Men det tog derefter 6 år for departementet at lave nye regler; i det hele taget er helhedsindtrykket af den centrale administration meget lidt flatterende. Andre eksisterende retsgarantier blev taget let. En klar regel om, at kontrolkommissionen skulle aflægge uanmeldt besøg en gang om måneden, blev ikke efterlevet, fordi det var upraktisk, når den alligevel skulle tale med lægerne, og unødvendigt, fordi den stoledes på personalet.

Skarpest står den konflikt, der kendes så mange steder fra, mellem på den ene side de almindelige hospitaler, der søger at skubbe vanskelige patienter ud, så der kan blive et godt miljø på institutionen, og på den anden side den institution (her Reitgjerdet) som søger at få den pågældende tilbage til et almindeligt sygehus under friere forhold, beliggende i nærheden af hjemmet, udrustet med personale der kan støtte under udskrivningen o. s. v. Resultatet blev, at patienter er tilbageholdt på Reitgjerdet, selv om de ikke længere opfyldte kravene. Mere end halvdelen af patienterne burde ikke have været på Reitgjerdet så længe, som de blev. Overlægen forsøgte ganske vist at få ændret dette. En af kommissionens eksperter skriver, at en mere ubehagelig tone over for kollegerne og offentligheden kunne have ændret tilstanden. »På den anden side er det noe vanskelig å anklage folk for at de følger vanlige spilleregler . . .«. Der røres her ved nogle centrale problemer om grundlaget for prioritering i nutidens samfund.

Vagn Greve

Anne-Marit Gotaas, Brita Gulli, Kari Melby og Aina Schiotz: Det kriminelle kjønn. Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon. Bidrag til norsk kvinnehistorie, Pax Forlag A/S, Oslo 1980.

»Magthaverne har altid været i stand til at styre kærlighedens kræfter«, skrev Herbert Marcuse i 1972. Da magthaverne altid har været mænd, er det først og fremmest den del af kærligheden, der finder udtryk i kvindelig seksualitet, som er forsøgt styret. Kontrol med kvinders seksualitet har været et væsentligt led i den almindelige kvindeundertrykkelse. Denne kontrol er fortsat langt op i vort århundrede. På den ene side blev det benægtet, at kvinder overhovedet havde noget selvstændigt seksuelt behov, og deres praktisk nødvendige funktion som leverandør af nye individer skulle begrænses strengt inden for ægteskabets rammer. På den anden side betragtede man kvinden som en fristerinde, der skulle straffes hårdt, når hun fik lokket mænd til at udfolde deres (accepterede) seksuelle behov uden for disse rammer. Lejermål (uægteskabeligt samleje med graviditet til følge) og prostitution var ganske vist oprindeligt strafbare for både kvinden og manden. I praksis straffede man dog stort set kun kvinderne, og med tiden afskaffedes lejermålsstraffen og straffen for den mandlige part i et prostitutionsforhold. Abort, fødsel i dølgsmål og barnedrab betød strenge straffe for kvinden. Den mand, der efterlod hende i den situation, som betingede de pågældende forbrydelser, drømte man ikke om at betragte som forbryder.

I 1700- og 1800-tallet var antallet af mandlige og kvindelige straffede omtrent lige store. Det skyldes først og fremmest de mange domme for ovennævnte forbrydelser. Det er derfor ikke uden grund, når det på bagsiden af den bog, som her skal omtales, hedder: »Boka viser at historien om kvinners seksualitet i stor grad også er historien om kvinners kriminalitet«.

Kvinder har indtil for nylig stort set været historieløse. Hvis de overhovedet har figureret, har det været som dronninger og store mænds hustruer. Borger- og bondekvinden har højst optrådt som anonyme ledere — på den rent hjemlige front — af datidens storfamilier. De helt anonyme kvinder, der hørte til samfundets laveste lag, og som udførte det hårdeste arbejde, for at de socialt lagdelte husholdninger kunne opretholdes, hver efter sin standard, har der ikke været plads til i historiebøgerne. Af disse havnede de mest uheldige i straffeanstalterne med straffe for lejermål, prostitution, abort, fødsel i dølgsmål og barnedrab.

For norsk histories vedkommende er der forsøgt rådet bod på disse kvinders historieløshed ved udgivelsen af »Det kriminelle kjønn«. Den er baseret på tre hovedopgaver i historie og én i statsvidenskab. For med det samme at fremkomme med en (i øvrigt ret uvæsentlig) kritik, skal det siges, at dette faktum præger bogen. Den kan forekomme lidt usammenhængende. Især virker Anne-Marit Gotaas' afsnit om barnefødsel i dølgsmål løsrevet fra bogens øvrige tre kapitler. Det er indholdsmæssigt ret forskelligt fra disse, idet det mangler det samfundsmæssige perspektiv, som udmærker de tre afsnit om prostitution og abort. Således savnes en omtale af baggrunden for de pågældende straffebestemmelser og for lovændringen i 1842. Til gengæld kommer man tæt på de kvinder, det drejer sig om.

På baggrund af 152 højesteretsdomme fra 1830—42 gives en klar og letlæst beskrivelse af fortrinsvis ugifte tjenestekvindens sociale og økonomiske baggrund for at føde i dølgsmål. De var formentlig i de fleste tilfælde gjort gravide — under ægteskabsløfte — af tjenestekarle i de samme gårde. I dommene glimrer barnefædrene dog ved deres fravær i to trediedele af tilfældene. (S. 30 opgives 53 sager med oplysning om barnefaderens identitet, s. 31 73. Det er derfor usikkert, om det i stedet drejer sig om ca. halvdelen). I de oplyste sager var knap halvdelen gifte mænd, og heraf var igen over halvdelen husbond eller husbonds søn. Som motiv til at føde i dølgsmål opgav kvinderne — ikke overraskende — skam, fattigdom, forholdet til barnefaderen og forholdet til forældrene. Straffen var indtil 1842 kvalificeret dødsstraf (hoved på en stage) iflg. Christian V's norske lov 6-6-8 jfr. 7. Men fra midten af 1700-tallet var det almindeligst, at kongen benådede til tugthus på livstid eller tid, alt efter de nærmere omstændigheder. Af praktiske grunde blev kvinder i Nordnorge som regel sat til tvangsarbejde i fiskerlejerne i stedet.

Bogens sidste afsnit af Brita Gulli har som overskrift »Abortlovgivningens historie«. I det indledende kapitel om barnefødsel i dølgsmål omtales det (s. 25), at abort og barnedrab blev betragtet som én forbrydelse i norske lov (kvalificeret dødsstraf i begge tilfælde). Det ville have været nærliggende i kapitlet om abortlovgivningens historie kort at opridse udviklingen fra denne retstilstand til straffeloven af 1902, som er udgangspunkt for kapitlet. Når det er sagt, skal det medgives, at den interessanteste udvikling i lovgivningen foregik i det 20. århundrede. Denne beskrives med blik for sammenhængen bl. a. med den kvantitative udvikling i sygehuse og lægestand og den kvalitative udvikling i lægekunsten, herunder kirurgien. Det påvises, at krav om reformer først blev taget alvorligt, da de kom fra lægerne,

som følte deres situation uholdbar p. g. a. uoverensstemmelse mellem den medicinske videnskabs praksis og straffelovgivningen. Andre samfundsgruppers divergerende interesser i sagen belyses ved en gennemgang af den skæbne, et komitéforslag fra 1935 (med sociale indikationer for abort, præget af den nye kriminologi) fik. Kvindeorganisationernes manglende enighed om abortspørgsmålet og forskellige kristelige gruppers modstand mod snart sagt enhver adgang til abort er spændende læsning. Mest interessant forekommer analysen af lægestandens afgørende indflydelse på udformningen af abortloven af 1960. Det var på dens foranledning, at en ren social indikation for lovlig abort *ikke* blev indført. Denne begrænsning af indikationsgrundlaget hævdede lægerne at have ønsket for at undgå, at standens autoritet blev udsat for konkurrence fra andre faggrupper, f. ex. socialarbejdere. Til gengæld synes kvindernes egne synspunkter at have fortrængt såvel lægers som juristers ved gennemførelsen af loven om »fri abort« af 1978.

De to midterste afsnit er skrevet af Aina Schiøtz og Kari Melby og handler om prostitution. Aina Schiøtz beskriver, hvorledes borgerskabets strenge seksualmoral i praksis kun gjaldt for dets kvinder. Borgerskabets mænd ansås for — i modsætning til kvinderne — at have et seksuelt behov, som det endog kunne være sygdomsfremkaldende at undertrykke. Det var derfor acceptabelt, at de søgte behovet dækket hos arbejderkvinderne. Når arbejderkvinderne prostituerede sig for disse mænd, blev det imidlertid i de samme borgerkredse betragtet som et udslag af moralsk fordærv og ikke af samfundets struktur og kvindernes sociale og økonomiske situation. For at beskytte borgerne mod omsiggribende venerisk smitte blev der i 1840 indført streng politi- og lægekontrol med alle, som kunne mistænkes for at være prostituerede. Paradoksalt nok opretholdt straffeloven af 1842 forbudet mod prostitution, men derimod ikke forbudet (for mænd) mod at opholde sig i horehus. Den i praksis legaliserede, strengt kontrollerede, men i loven forbudte prostitution — det såkaldte reglementeringssystem — blev først ophævet i 1888.

Aina Schiøtz giver en malende beskrivelse af »prostitutionens hierarki«: de »offentlige fruentimmer«, der leverede deres tjenester i bordellerne, var de ældste og mest udlevede, mens de, der boede privat, var de yngste og kønneste. Der fandtes imidlertid også »hemmelige« prostituerede, hvoraf rigmandsleskerinderne udgjorde en luksusklasse for sig, mens mange hel- og deltids prostituerede knap havde tøj på kroppen og tilbød deres ydelser for en flaske øl. Syfilis og gonorré var uundgåelige erhvervsygdomme. Aborter, barnefødsler i dølgsmål, barnedrab, dødfødsler og stor spædbarnsdødelighed var en anden del af de prostitueredes hverdag. Ofte var den første uægteskabelige graviditet den direkte anledning til at en kvinde blev prostitueret.

Mens Aina Schiøtz' afsnit således først og fremmest handler om de prostituerede kvinder i den periode af Christianias historie, hvor prostitution var accepteret og kontrolleret af myndighederne, tager Kari Melby sig af kontrollens samfundsmæssige baggrund, sædelighedsdebatten i 1880'erne og »reglementeringssystemets« afskaffelse i 1888. Hun påviser, hvordan forskellige grupper som f. eks. huscjere, kirken, sædelighedsforeningen, kvindesagskvinder og socialdemokrater efterhånden tog kampen mod systemet op på helt forskellige præmisser, samt hvordan hensynet til retsbevidstheden til sidst blev det argument, der førte til ophævelse af »reglementeringssystemet« og overførsel af kontrollen med de veneriske sygdomme til de kommunale sundhedsmyndigheder. Et kontrolsystem, der både fremstod som umo-

ralsk — fordi det systematiserede usædeligheden — og nedbrød folks retsbevidsthed — fordi det legaliserede noget forbudt, kunne ikke længere forsvares af en regering, der påstod at bygge på ideologien om et kristent retssamfund (s. 101).

Kari Melby fortsætter med at beskrive de nye kontrolformer, der afløste de gamle, og lægernes lidet flatterende rolle i diskussionen herom. Et udkast til lov om venerisk smitte og prostitution, der bl. a. indeholdt regler om tvungen kontrol med alle mistænkte kvinder, men ikke deres kunder, vakte voldsom debat og samlede efterhånden forskellige kvindegrupper — herunder kvindelige medlemmer af sædelighedsforeningen — til modstand mod dette udslag af almindelig kvindeundertrykkelse. Derimod støttede de — i modsætning til sædelighedsforeningens mænd — forslagets afskaffelse af straf for prostitution. At loven aldrig blev vedtaget, antager Kari Melby skyldes, at den ikke længere var nødvendig, da den nye straffelov og løsgængerloven trådte i kraft omkring århundredskiftet. I ingen af disse love var prostitution som sådan gjort strafbart, men ved hjælp af straffelovens forbud mod opfordring til prostitution på offentligt sted og løsgængerlovens bestemmelse om hengivelse til lediggang og mistanke om ulovlig næringsvej kunne kvinderne alligevel rammes. Forsøg på siden at få prostitution som sådan kriminaliseret igen lykkedes ikke.

Denne overgang fra straf til kontrol — som den efter århundredskiftet kom til at afspejle sig også direkte i lovgivningen — sættes af forfatteren i relation til den nye kriminologi. Den gamle uoverensstemmelse mellem lov og praksis var borte, men det nye kontrolsystem blev ikke meget forskelligt fra reglementeringssystemet. Kari Melby opsummerer, hvordan prostitutionsdebatten i sidste instans afspejlede kønsmodsatninger. Mændene var interesserede i at beholde de prostituerede, men at kontrollere dem kraftigt for at sikre sig mod venerisk smitte. Kvinderne ville afskaffe prostitutionen ved at arbejde hen imod økonomisk og social lighed mellem mænd og kvinder. Nogle af de egentlige kvindesagskvinder betragtede i øvrigt ægteskabet som en slags prostitution. Begge dele var udsprunget af kvinders økonomiske afhængighed af mænd, mente de.

Kari Melby giver til slut en belysning af prostitutionen som led i reguleringen af seksualitet og dermed ægteskabsinstitutionens opretholdelse. Det er tankevækkende læsning.

Afsnittene om prostitution er bogens bedste. De rummer gode analyser af fænomenets samfundsmæssige baggrund og giver et værdifuldt bidrag til forståelsen af en af kvindeundertrykkelsens mange mekanismer. Afsnittene om abortlovgivning supplerer belysningen af disse mekanismer på udmærket måde, mens kapitlet om barnefødsel i dølgsmål giver et indblik i enkelte underprivilegerede kvinders elendige vilkår i 1800-tallet. Alt i alt må bogen varmt anbefales til alle, som er interesseret i (kvinde)historie og retshistorie. Straffebestemmelserne om prostitution, abort og fødsel i dølgsmål er historiske eksempler på magthavernes (her: mændenes) midler til undertrykkelse af deres undergivne (her: kvinderne). Det raffinerede ved disse regler er nemlig, at de bidrog væsentligt til at holde størsteparten af kvinderne inden for ægteskabets rammer, mens mænd problemfrit kunne udfolde sig såvel indenfor som udenfor.

Politihistorisk Selskabs årsskrift 1981

De senaste åren har polisforskningen kommit att utgöra en allt större del av den kriminologiska forskningen. Orsakerna till detta är bl. a. att söka i forskningsfinansiering och anslagsgivares prioriteringar. I Sverige har Brottsförebyggande rådet stött denna typ av tillämpad forskning och en alltmer centraliserad polisorganisation har fått resurser till egen forskningsverksamhet. Inomverksforskningen har målsättningen att resultaten skall komma till praktisk användning. Den fria forskaren sitter alltså idag tämligen trångt. Kritiker mot dagens forskarsituation menar att verksforskningen ofta har karaktär av självträffärdigande. Historiska studier bidrar tyvärr ofta till att förstärka en sådan bild, därför att mycket som skrivs har karaktär av »kulturhistoria« dvs. skildringar av festliga miljöer och spännande episoder. Det historiska sammanhanget saknas. Ett exempel på detta är den festskrift som publicerades i samband med Stockholmspolisens 125-årsjubileum 1975. Det blev en trevlig bok med mycket fint bildmaterial. Det vore intressant att veta hur stor upplagen var och vilka som har läst den. Nu menar jag att det i och för sig inte är någon större nackdel om läsarantalet inte blev så stort. Detta eftersom festskrifter mer än några andra skrifter just har till syfte självträffärdigandet och idylliserandet av den egna verksamheten. Det är något som gäller många företagsmonografier. Produkten skall vara snygg och lämpa sig som presentbok.

I Danmark bildades 1979 ett politihistoriskt selskab med syfte att skapa ett ökat intresse för polisens historia. Detta skall ske bl. a. genom forskning och insamling av data. Den årsskrift som föreningen nu publicerat har visserligen ett något disparat innehåll men den kan absolut inte karaktäriseras som »festskrift«. Den innehåller 5 uppsatser varav en är ett nytryck av en gammal polismans memoarer från sekelskiftet. Två intressanta artiklar behandlar utvecklingen av Köpenhamnspolisen under 1600- och 1700-talen. Båda visar exempel på statsmaktens expansion och allt starkare ställning i Danmark. Denna utveckling har givetvis satt sin prägel på den danska polisorganisationen fram till idag. Även i Sverige har polisorganisationen gått mot ökad centralisering men Danmark har alltid tidsmässigt legat före i denna process. Trots att man i Danmark redan på 1930-talet fick en rikspolischef är emellertid också likheterna mellan Sverige och Danmark slående. Detta kommer väl till uttryck i Niels Boesens minnesanteckningar om en polismans verksamhet vid sekelskiftet. Rekryteringsgrunden var densamma — de flesta polismän hade varit militärer — bristen på utbildning och den stränga disciplinen. Boesens minne har varit gott, men som alltid i sådana fall är det de unika händelserna som står i minnets centrum. De minnen som verkar alldagligast och tråkigast är nog ändå de som kan ge den viktigaste informationen om polisens funktion i samhället under olika tider. Ett råd till Politihistorisk Selskab är att systematiskt börja samla äldre polismäns hågkomster genom intervjuer och att få med forskare på detta så att ett så brett urval frågor som möjligt kan ställas. Idag är »oral history« populärare än någonsin och metoder finns utarbetade. Använd dessa så att vi får den »tråkiga« vardagen belyst.

Årsboken avslutas med några rader om föreningens målsättning och organisation. Man har en styrelse om fem personer varav en om möjligt skall vare fackhistoriker. Resterande styrelsemedlemmer är poliser på olika nivåer. Man hoppas kunna initiera forskning eftersom man menar att denna typ av polisforskning är

ett försummat område. Om det nu finns pengar till forskning skulle man önska att fler forskare fick vara med och styra dess inriktning. Det är viktigt med historiska studier om polisen men man bör undvika att skapa ytterligare forum för verksamhetsforskning, för det blir den även om den är historisk. Ju öppnare denna förening kan verka desto större spridning kan man också ge sin årsbok. Intresserade historiker, kriminologer och andra kan förhoppningsvis vara med och påverka såväl forskningens inriktning som årsskriftens innehåll. Störst lär väl möjligheterna till påverkan vara om man blir medlem i Politihistorisk Selskab. Det kostar 50 Dkr per år och som medlem får man självfallet också årsboken. 60 Dkr kostar 1981 års årsbok för den som vill köpa den utan att bli medlem. Den som vill beställa kan vända sig direkt till föreningen under adress — Polititorvet 14, 1588 Köpenhamn V.
Sven Sperlings

Marja Taussi Sjöberg: Brotts och straff i Västernorrland 1861—1890. Acta Universitatis Umensis, nr. 35, Umeå 1981.

Det er en sædvanlig antagelse, at industrialiseringen og urbaniseringen i sidste halvdel af forrige århundrede medførte øget kriminalitet. Kriminalstatistik fra den pågældende periode bekræfter dette indtryk. Der er i teorien delte meninger om årsagerne til denne øgning. En meget almindelig forklaringsmåde er at tage udgangspunkt i de store forskelle mellem urbane og agrare miljøer. Mobilitet, anonymitet og mangel på social kontrol i bysamfund skaber anomi og frustration og derigennem kriminalitet.

Nyere forskning har dog sat spørgsmålstegn ved, om kriminalitetsøgningen var reel, eller om den var en følge af lovændringer, nye retshåndhævelsesmetoder o. lign. Måske var det kun den registrerede kriminalitet, der øgedes, mens mængden af kriminelle handlinger i virkeligheden forblev på samme niveau.

På baggrund af disse divergerende teorier (p. 20) har Marja Taussi Sjöberg valgt at undersøge kriminalitetsudviklingen i Västernorrlands len i sidste halvdel af 1800-talet, hvor der skete en kraftigere industriel ekspansion end i det øvrige Sverige. Tilflytningen til byerne fra lenets landdistrikter og fra andre egne af landet var stor. Befolkningen øgedes med næsten 80 %, mens der kun var tale om 24 % i Sverige som helhed. Der var altså tale om en udpræget urbaniseringsproces. (Kap. II). Området er derfor velvalgt som eksempel på hurtig urbanisering og industrialisering.

Undersøgelsen er baseret på et stort kildemateriale. Foruden den officielle kriminalstatistik har forfatteren gennemgået over 20.000 såkaldte fangeruller, dvs. optegnelser om hver enkelt fange, indsat i fængslet i Härnösand og arresten i Sundsvall. Ved at vælge sidstnævnte kilde får forfatteren kun to grupper af lovovertrædere med. Den ene omfatter de personer, der blev idømt frihedsstraf for grovere forbrydelser, den anden dem, der fik en bødestraf forvandlet til fængsel på vand og brød. Svagheden ved den sidste gruppe er, at man formentlig kun får de økonomisk dårligt stillede med i materialet, hvorved den samlede gennemgang af de straffedes sociale forhold kan få en vis slagside. Forfatteren gør selv opmærksom herpå (p. 85).

Foruden at undersøge sammenhængen mellem samfundsforandring og kriminalitetsudvikling var forfatterens hovedformål oprindelig at undersøge, hvilke personer, der blev straffet for kriminalitet, og hvorfor de begik den. Det interessante er

imidlertid, at hun under arbejdet hermed erkendte, at kriminalitet ikke udelukkende kan ses »som en individs reaktion på sin omgivning och på det befintliga norm-systemet«. Det blev klart, at kriminalitet også kan være en følge af *samfundets reaktion* på visse foreteelser. Derfor blev det nødvendigt at belyse, hvordan samfundet udøvede kontrol og med hvilket formål (p. 2).

Ikke overraskende finder M.T.S., at arbejdere og håndværkere var kraftigt overrepræsenterede og bønder lige så klart underrepræsenterede i fængslerne, samt at dette misforhold øgedes i løbet af den undersøgte periode. Hun karakteriserer den typiske fange som »ung, manlig säsongarbetare som inte var bofast på den ort där han hade sitt arbete« (p. 119). Hun ser den mangel på social kontrol, der lå i løsarbejdersituationen, som en vigtig kriminogen faktor.

Det er heller ikke overraskende, at der konstateredes en kraftig forøgelse i antal registrerede lovovertrædelser og i fangebefolkningen i perioden 1861—90. Der var tale om mere end en fordobling, sat i relation til (et i sig selv fordoblet) befolkningstal. Men det var de mindre grove overtrædelser som beruselse og forskellige ordensforseelser, der øgede. Der blev registreret færre tyveri- og voldsforbrydelser. Nedgangen i den første gruppe opfattes dog ikke som reel. Til gengæld steg antallet af personer, der måtte afsone bøder bl. a. for løsgængeri og spiritusmisbrug. Fler-tallet af fangerne var i begyndelsen af perioden *dømt* til fængsel for grovere forbrydelser, men i slutningen af perioden *indsat* til afsoning af bøder for mindre forseelser. Kriminaliteten var større i byerne end på landet allerede før industrialiseringens egentlige gennembrud, hvilket får forfatteren til at konstatere, at selve urbaniseringen spillede en rolle uafhængig af industrialiseringen. Men kriminalitetsniveauet steg kraftigt i byerne, da de senere blev påvirket af industrien. Og ligesom for hele området gjaldt det, at voldsniveauet ikke steg i byerne. Forfatteren konkluderer: »Därför är det inte riktigt att påstå att stadsmiljön eller urbaniseringen hade en nedbrytande inverkan på människors seder och bruk så att människors betende brutaliserades eller blev brottsligare. På sin höjd blev vanartiga beteenden flera«. (P. 52).

I en sammenfattende kommentar til kriminalitetsudviklingen (p. 51 f.) har forfatteren nogle interessante synspunkter på den øgede *officielle* kontrol med befolkningen, der erstattede den *uofficielle* kontrol. Hun skriver bl. a.: »När samhället förändrades genom befolkningstillväxten, ett ändrat migrationsmönster, industrialiseringen och urbaniseringen, minskade de lokala självstyrelsesorganers liksom hushållens möjligheter att kontrollera alla individer i samhället. Många av dessa tidigare funktioner övertogs då av de administrativa och judiciella myndigheterna.« Dette ændrede kontrolmønster medførte, at lovovertrædelser, der tidligere blev ordnet uformelt på landet, nu — i og med at folk flyttede til byerne— kom til formelt at figurere som kriminalitet. Det fremgår, at de mange løsarbejdere, som blev tiltrukket først og fremmest af Västernorrlands ekspanderende savværksindustri, var en kilde til evig uro hos myndighederne, og at man reagerede på problemet ved at øge og reorganisere politistyrken (bl. a. blev den nu uniformeret). Dette medførte igen øgede muligheder for at opdage lovovertrædelser og reagere på dem. Som en tredje kilde til øget registrering af kriminalitet tilkom i perioden en række nye forordninger først og fremmest på områder, der i dag er dækket af politivedtægterne. Som et meget slående eksempel på, hvordan samfundets officielle reaktion på en adfærd øgede den registrerede kriminalitet, kan nævnes, at »fylleri«

forseelsen tiltog kraftigt i landsbyerne i takt med, at disse fik et organiseret politi-væsen og lokale politivedtægter.

M. T. S. har set på kriminalitetsstrukturen i relation til køn. I begyndelsen af perioden udgjorde kvinderne ca. 10 % af samtlige fanger, men ved slutningen kun ca. 5 %. Tager man de grovere forbrydelser alene, er tallene henholdsvis ca. 17 % og ca. 6 %. Denne forskel skyldes især nedgangen i antal barnemord (p. 101 f.). Det almindelige fald forklares bl. a. med, at kvinderne fik bedre mulighed for at forsørge sig selv i takt med industrialiseringens egentlige gennembrud (p. 98). I begyndelsen af perioden var det først og fremmest tyveri, der førte både mænd og kvinder i fængsel, men ved periodens slutning var tyveridommenes andel større for kvinder end for mænd. (Der synes at være en uoverensstemmelse mellem forfatterens diagram på side 100 og hendes konklusion samme side angående tyveri). For mændenes vedkommende var under hele perioden ca. 1/5 af de forbrydelser, der førte til fængselsstraf, forskellige former for vold. For kvinderne var i begyndelsen af perioden det samme tilfældet, men ved slutningen var kun ca. 1/10 af de kvindelige forbrydelser vold. Den sociale fordeling blandt fangerne viste endnu større skævhed for kvinder end for mænd, idet relativt flere kvindelige fanger kom fra samfundets allerlaveste sociale grupper.

Foruden undersøgelsen af sammenhængen mellem samfundsudviklingen og kriminalitetsstrukturens forandring og af fangebefolkningens sammensætning har forfatteren et afsnit om tilbagefald til kriminalitet. Her konkluderes, at recidiv blev hyppigere i løbet af perioden, og at recidivisten hyppigere end gennemsnittet var mand, ung, arbejder eller arbejdsløs og født uden for lenet. »Alla faktorer som vi fann hos den genomsnittliga fången förstärks hos återfallsbrottslingen och han skilde sig ännu mer från genomsnittsbefolkningen i länet ifråga om social grupptillhörighet och geografiskt ursprung. Dessa skiljetecken blir ännu tydligare med tiden«. Det eneste område, hvor han svarede til gennemsnittet, var med hensyn til skrivefærdighed (p. 146). Chancen for efter udstået straf at komme tilbage til et arbejde var større ved periodens begyndelse end ved slutningen. Udstødningen af samfundet øgedes og ramte især den mest mobile arbejdskraft i den nye industri (p. 148).

M. T. S.' undersøgelse kaster ikke nyt lys over den faktiske mængde kriminalitet i slutningen af 1800-tallet eller over, om denne steg eller faldt i den pågældende periode. Det har heller ikke været hendes ambition. Derimod viser den, hvilke forbrydelser domstolene behandlede og hvilke personer, der havnede i fængslerne. Forfatteren har ret i, at dette giver et godt billede af, hvilke grupper og individer samfundets kontrol i første række rettede sig imod. Fra myndighedernes side opfattede man først og fremmest den mobile arbejdskraft som en trussel mod den bestående samfundsorden, og derfor rettedes kontrollen mod denne gruppe.

At studere kriminalitet og kriminalitetsudvikling ud fra synsvinklen ændrede kontrolformer giver et mere nuanceret grundlag for forklaring af stigninger i antallet af registrerede forbrydelser. Til dette formål er historiske studier meget nyttige. Vi har en vis distance til slutningen af 1800-tallet og kan se mere »objektivt« og kritisk på de kontrolmekanismer, som samfundsmagten udviklede i denne meget eksplosive periode af industrialiseringsprocessen. Men den egentlige værdi af historiske studier som M. T. S.'s ligger i den baggrundsforståelse, de giver forskere, der vil se på den aktuelle kriminalitetsudvikling med samme slags briller.